

En bortglömd värld

Efterord och historisk överblick

***"Och varje sjuttiofem, som en män'ska dricker ur
Är en dröm om en bättre värld, som han sedan pissar ut!"
Nationalteatern.***

Visby hade länge fullständigt monopol på handeln i Novgorod. Även efter att monopolet bröts och de andra hanseaterna fick handelsrättigheter, så var gutarnas rättigheter mer omfattande än de andras. Bara gutarna handlade skattefritt.

Novgorods friheter i Visby var inte mindre än gutarnas i Novgorod. De två städerna var som tvillingstäder. Något som ofta glöms bort.

Jag har gett mig på att försöka förflytta mina läsare till hur det – kanske – var. En både rolig och svår uppgift då mycket är nytt och okänt även för mig. Jag kan bara hoppas på att de som är kunnigare än mig förlåter mig mina misstag. Men var slutar sanningen och när tar skrönan vid? Vad är det som är lögn och förbannad dikt helt enkelt?

I Eldskytten flyttade jag medvetet fram Bo Jonsson Grips gifte några år, för att få till en mer spännande historia. Har inte gjort något liknande den här gången. Några av franciskanerna har jag placerat i Vilnius några få år innan det finns dokumenterat. Och Hanke, han var verkligen borgherre i Tyska orden. Fast tillnamnet Dunker och hans nya yrke. Det är rena påhittet. Men jag har verkligen försökt berätta en historia så som det skulle kunna hänt. Utifrån det vi faktiskt vet.

Trots att 1300-talet blev till ödegårdarnas århundrade på grund av digerdöden, hundraårskriget, lilla istiden och allt annat elände. Så väljer jag ändå alltid att försöka skildra mina karaktärer som först och främst mänskliga. Inte ens i denna brutala tid var världen så full av psykopater som en del nutida deckarförfattare tycks tro. Det är min övertygelse. När jag lyckas engagera min läsare, då hoppas jag det blir med både tårar och ett leende.

Flera forskare i öst har delat med sig av sitt stora kunnande. Som Inga Baranauskienė, medeltidsforskare från Litauen. Hon har generöst bjudit på det hon vet om Kestutis flykt. Och Anti Selart, professor i historia på Universitetet i Tartu. Han har några gånger generöst knuffat mig i rätt riktning. Främst genom att visa vägen till en uppsjö av avhandlingar.

Jag har skrivit en bok full av mord och passion. En spännande skröna med överraskande vändningar. En historia som utspelar sig både i Visby och på handelsvägarna i öster. Det mesta utspelar sig 1365 på försommaren.

1365 är ett ovanligt lugnt år i nordens oroliga 1300-tals historia. Kung Magnus besegrades och tillfångatogs i mars månad av kung Albrekts krigsherrar Bo Jonson Grip och av greve Henrik av Holstein, Kalmars pantherre. Detta under striden i Gataskogen utanför Enköping. Magnus son kung Håkon blev allvarligt sårad, men lyckades fly.

Mellan Danmark och Sverige fanns det sedan en tid ett stilleståndsavtal. Ett avtal som förvandlades till en underskriven fred i Nyköping december 1365. Efter bokens upplösning.

I boken passerar några av tidens dramatiska händelser förbi, som när Litauens furste Kestutis 1361 i bokens inledning flyr från norra Europas mäktigaste borg Marienburg, återberättat så sant det bara är möjligt. En borg dubbelt så stor som kejsarens borg i Wien.

1365 samregerade Kestutis och hans bror Algirdas över ett gigantiskt rike, efter att ha segrat mot svenskar, danskar, moskoviter, Tyska orden, Konstantinopel. Och till sist även över Gyllene Horden i det berömda slaget vid Blå Vattnet 1362. Och det bara några månader efter Kestutis flykt till friheten.

Kestutis styrde från Vilnius, Algirdas från Kiev. Deras väldiga rike Litauen sträckte sig från Östersjön, till Moskvas utkanter, och ända ner till Svarta havet. Motsvarade dagens Litauen, Vitryssland och Ukraina. Då 1365 var det Europas till ytan största rike. Även Novgorod, källan till Visbys storhet och rikedom, böjde sig, om än motvilligt, inför de litauiska furstebrödernas makt. Så även grannrepubliken Pskov.

Det stämmer att det förekom intensiva förhandlingar mellan påven och Kestutis om villkoren för att han skulle bli västkristen, och det med påve Clemens VI redan 1349. Hela tolv år innan Kestutis tillfångatagande 1361. Den påvliga bullan om Kestutis kungakrona mot att han kristnades, den nådde Kestutis, men försent. Digerdöden och ett krig med Polen kom i vägen.

De förnyade försöken från påve Urban 1365, det är mer min fantasi. Fast det kunde mycket väl ha varit så. Jag vågar till och med påstå att det är ganska givet att det var så. Men bevis? Nej det har jag inte.

Bokens historia utspelar sig både i Visby, och utefter en av handelsvägarna mellan Novgorod och Visby. I tider när sjövägen över Finsk viken blev orolig, så växte handeln över Dorpat (Tartu) istället. Från Novgorod gick resan på flodbåtar och hästryggar till staden Pskov. Sedan på större floder och sjösystem, över jättesjön Peipus, fram till hansastaden Dorpat i Livland. Därifrån på mindre flodbåtar eller hästryggar över Fellin (Viljandi), och på flodbåtar ner till Pernau vid kusten. Städerna Dorpat (Tartu), Fellin (Viljandi), Pernau, Riga, Pskov, Narva och Reval (Tallin), de var alla medlemmar av hansaförbundets östra drittel (östra tredjedel), som stod under Visbys ledning.

Före utdikningen på 1800-talet var alla vattendrag större än idag. Sumpmarkerna och sjöarna många fler. Fast hur segelbara floderna var runt Fellin under torra somrar, och ovanför Pskov. Det vet ingen längre.

Jag har försökt komma så nära en trolig sanning som det bara går. De som tvivlar på hur farbar denna flodled var, de har i mina ögon inte insett hur dramatiskt 1800-talets utdikning förändrade världen. Floden bör ha varit farbar större delen av året.

I hansastaden Novgorod styrde den tidigare podsadniken/borgmästaren Ontsifor. En bojar som dök upp i historien som framgångsrik krigsherre i striderna mot kung Magnus Eriksson 1345. I de striderna deltog även de litauiska furstebröderna Kestutis och Algirdas. Som tack för den hjälpen blev Algirdas son Andrei av Polotsk en bit söderut, även furste av Pskov. Fast bara i några år. Sen blev han avsatt.

Andreis bror Jogaila, blev till sist inte bara storfurste och ensam regent över det gigantiska Litauen, utan också kung i Polen.

I Dorpat (Tartu) styrde furstebiskopen Johannes Vifhusen, bror till ärkebiskop Fromhold Vifhusen i Riga. En ärkebiskop utan stad.

Situationen i Riga är ett exempel på hur det var under denna tid. Flera av ärkebiskoparna levde i landsförvisning. 1299 slog befolkningen i Riga ihjäl Svärdsriddarordens mästare och 60 av Ordens riddarmunkar. De förekom helt enkelt Orden som tänkt göra detsamma med ärkebiskopen. 1330 slog Orden tillbaks. Erövrade staden. Så Fromhold vistades många år i Avignon och i Lübeck.

1365 vände sig Fromhold direkt till högmästaren Winrich von Kniprode för att få sin rätt. Bakom sig hade han Kejsaren, som just utnämnt kungarna av Danmark, Sverige, Norge och Polen till beskyddare av kyrkan i Riga. Året därpå 1366, året efter händelserna i denna bok, slöts ett avtal i Danzig med högmästaren Winrich. Den furstlige ärkebiskopen Fromhold återfick sina rättigheter. Bevittnat av bl.a.

hans bror bisp Johannes av Dorpat, och biskoparna från Ösel och Lübeck. Men Orden behöll borgen i Riga och hade även kvar delad domsrätt i staden.

Förmodligen i ren protest mot allt för usla villkor, så reste Fromhold tillbaks till påven, som just flyttat kurian till Rom. Där dog Fromhold några år senare, ett par år före heliga Birgitta. De två lär ha umgåtts flitigt de åren.

Fromholds bror Johannes i Dorpat var alltså i praktiken den ledande furstebiskopen i Livland. Var han stod i förhållande till korsriddarna är tydligt nog. 1362 klagade Ordens representanter på att bisp Johannes vägrade ge något som helst stöd till deras försök att besvara litauernas aggressiva gerillakrig. Så sent som 1396 anföll Livländska orden biskopsborgen i Dorpat, men lyckades inte erövra den.

Från 1358 ökade trycket från korsfararna mot hedningarna i öster. Ett lågintensivt krig av regelbundna gerillaräder. Räder som tömde gränstrakterna på folk. Som den räd då furst Kestutis blev tillfångatagen. Och det byggdes allt fler och starkare gränzburgar. Detta skapade ett tryck som till slut ledde till att Kestutis brorson Jogaila lät sig kristnas 1387. Samtidigt som han blev kung i Polen.

Fast det dröjde ända tills slaget vid Tannenberg 1410, ett av medeltidens största slag, innan Tysk ordens makt bröts. De flesta av riddarna i Tyska ordens ledarskap dödades eller tillfångatogs då. Slaget leddes av de två kusinerna kung Jogaila och storhertig Vytautas. Algirdas och Kestutis söner.

Innan dess hade alla den tidens kändisar åkte på korståg och stridit tillsammans med krigarmunkarna i Tyska orden. Bland "gästerna" fanns kung Henry IV av England och blinde kung Johan av Böhmen. Främst var det tyskar och danskar som stred, men också en del svenskar. Även hundratals fransmän och engelsmän deltog genom åren.

Hertig Albert av Saxen som dyker upp i min historia, han fanns på riktigt. Precis som många andra som nämns i boken. Hertig Albert var faktiskt inblandad i Kestutis fängsling 1361. Det var Albert som skyndsamt förde Kestutis till fängsligt förvar i Marienburg.

Alberts bror Erik av Saxen var en av de som invaderade Gotland samma år. Bröderna var kusiner till Valdemar Atterdag genom sina mödrar. De tre var uppvuxna i landsflykt tillsammans hos kejsar Ludvig av Bayern. Just Erik var nära vän till Valdemar.

Mitt i allt detta fredades de hedniska och de kristna handelsmännen genom en rad avtal. De hade fred på alla floder och sjöar, och ett spjutkast in på land. En vanlig ordalydelse. Fast en del varor var förbjudna även i fredliga tider. Som vapen, järn, timmer och hästar.

Mer i det dolda pågick en intensiv kamp mellan västkyrkan och östkyrkan om vem av som skulle upprätta de framtida biskopsdömena i öst. En stor del av denna kristna aktivitet utgick från Neapels och Venedigs städer på tartarernas Krim.

Patriarken Philotheos av Konstantinopel sände 1373 munken Cyprian till Litauen. För att bara nämna en vi känner till.

Franciskanerna var aktivast i norr. De hade ett konvent i Vilnius. Fem av dem led martyrdöden så sent som 1369, okänt varför. Nicolas Melsak var den franciskan som påven tillsatte för att återupprätta och stärka konventet efter den händelsen. Nicolas är en av de som fått glida förbi i min berättelse.

En annan av påvens utsända var Petros Philargis från Kreta. Petros blev vald till påve Alexander V 1409. Om honom vet vi att han var personlig vän till Algirdas tronföljare Jogaila och att den vänskapen går tillbaks till Jogailas ungdomstid. 1365 när denna bok utspelar sig, då fyllde Jogaila 13 år och Kestutis son Vytautas 15 år. De som ärver sina fäders troner. I min berättelse fick Petros bli kusinernas mentor och lärare. Under överinseende av furstinnan och eldvakterskan Biruté.

Jag hade märkligt nog redan hittat på en franciskan som jag gjort till Jogailas lärare i Vilnius 1365. När jag upptäckte att "han" fanns på riktigt, och faktiskt hade en stor roll i Jogailas kristnande år 1387. Då fick min påhittade figur byta namn till Petros.

Fast jag hade råkat ha ihjäl föregångaren. Funderade redan på att återuppliva honom. Så fick det bli. Och vem vet? Kanske dyker Petros upp även i nästa Kattlundsdeckare.

Vi vet en hel del om Petros, den blivande påven. Han har faktiskt än idag ett eget dryckessällskap i Oxford. För att bara nämna en av de mer udda detaljerna.

Jag lärde mig först för några år sedan att min egen ätts historia börjar där borta i öster. Även om allt från denna tid får tas med en nypa salt. Min stamfar tycks vara den danske riddaren herr Helf/Elf av Horsens, ägare till borgen Boringholm. Herr Elf var Valdemar Sejrs hövitsman i Reval på 1200-talet. Han förde den stegrande hjorten i vapnet. Hjorten förs än idag av min ätts två grenar, danska Castenskiold och norska Horneman.

Herr Helf var gift med Ingrid Gamle, en trolig brorsdotter till ärkebiskop Absalon Assersen Hvide. Något som ansågs så fint att sonen fick heta Asser Ingridsen. Detta släktskap förklarar varför vårt hjortvapen av misstag kunde hamna under fötterna på ärkebiskop Absalon Assersen Hvide när han fick en ny gravsten 1536. Absalons sten med vår stegrande hjort finns att se i Sorö kyrka.

Fast min fascination över det dramatiska 1300-talet, det dramatiska århundrade då allt förändrades. Den fascinationen uppkom långt innan jag hade en aning om min egen ätts märkliga historia genom åtta hundra år.

Denna bok tillägnas Björn, Medeltidsveckans lyhörde ledare. Och Rolle, godhjärtad bokhandlare på Wessman & Pettersson i Visby. Kan inte tacka er nog för er generositet under de år som gått. Utan er välvilliga knuff uppför några av de sliriga backar som funnits i min väg, så skulle denna bok kanske aldrig blivit skriven.